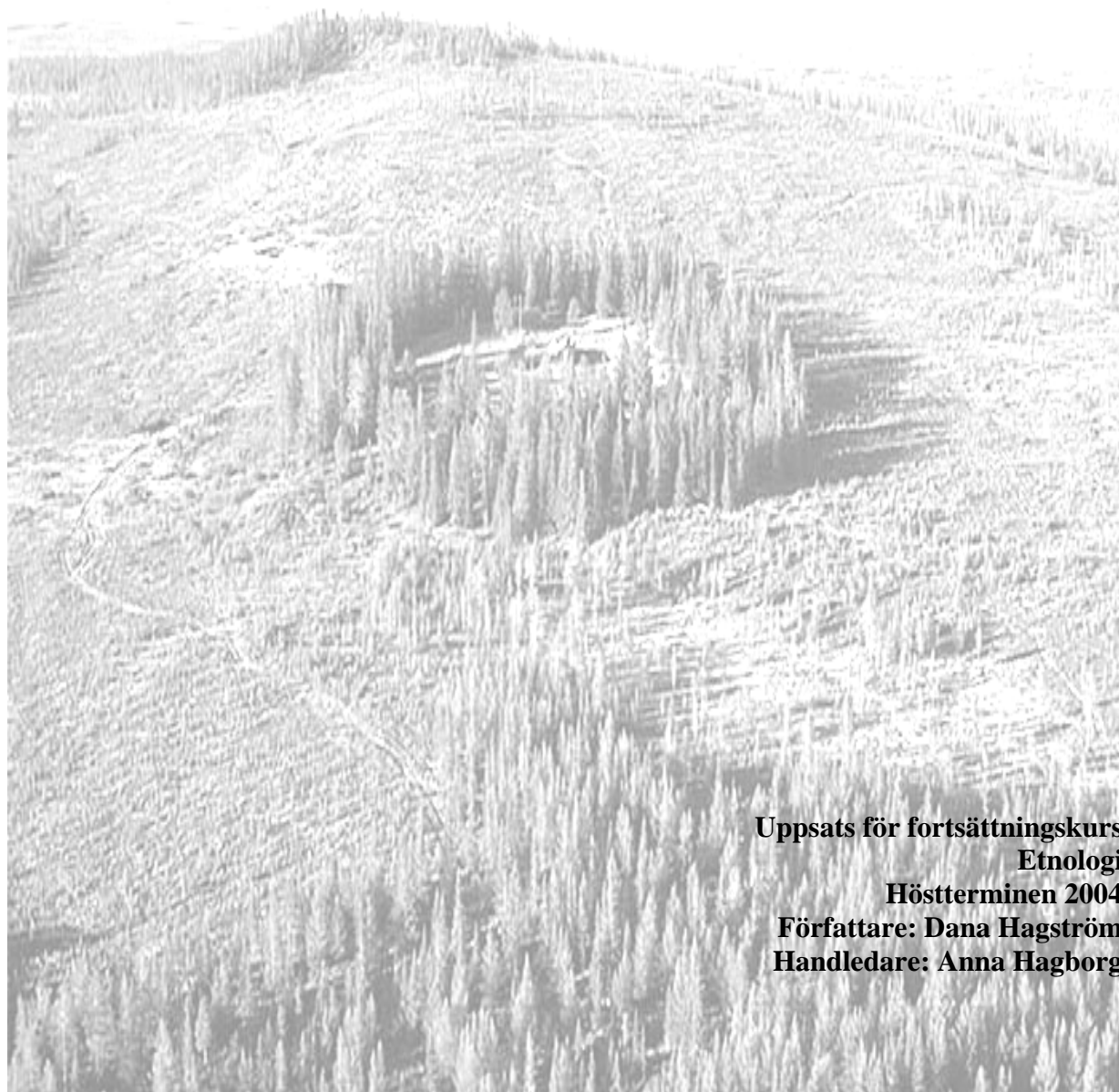

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA
141 89 Huddinge

Värt att bevara?

En studie kring kulturbegreppen i skogsmiljö

Uppsats för fortsättningskurs
Etnologi
Höstterminen 2004
Författare: Dana Hagström
Handledare: Anna Hagborg

Etnologi
Södertörns Högskola
141 89 Huddinge

Copyright

Denna uppsats är författarens egendom och får ej begagnas för publicering utan författarens eller dennes rättsinnehavares tillstånd.

Bild på framsidan: Bildhöstvallen, Härjedalen 1996. Tagen från Riksantikvarieämbetet.
Fotograf okänd.

ABSTRACT

Denna uppsats fokuserar på människans subjektiva verklighetsuppfattning kring skogsmiljöer, utifrån ett fenomenologiskt perspektiv. Från olika aktörers livsvärldar har relationen till begrepp som natur, kultur, kulturmiljöer och kulturmiljövård studerats, liksom hur aktörernas förhållande till detta i sin tur påverkar vad som anses vara bevarandevärdt. För att genomföra detta har intervjuer utförts med aktörer i anknytning med projektet *Skog och Historia* eller skogsbruk på såväl central, regional som lokal nivå. Utifrån detta har aktörernas begreppstolkningar interpreterats till att kulturen *är* den tolkning som var och en av aktörerna gör. Detta resulterar i att kulturbevarandet påverkas subjektivt, vilket i sin tur kan komma att påverka livsvärlden.

Keywords: *bevarande, kulturmiljövård, livsvärld, skogsmiljö, Skog och Historia.*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	sid. 1
Bakgrund, syfte och problemställning	sid. 1
Teoretisk utgångspunkt	sid. 2
Material	sid. 2
Källkritisk diskussion, begränsning	sid. 3
Disposition	sid. 4
2. TYPIFIERING OCH STANDARDISERING	sid. 5
Natur kontra kultur	sid. 5
Vad säger lagen?	sid. 6
Skog och historia projektet	sid. 8
3. MODELLER AV VERKLIGHETEN	sid. 11
Den officiella visionen	sid. 11
Kultur i praktiken	sid. 14
Kulturell förnimmelse	sid. 17
4. AVSLUTNING	sid. 22
5. REFERENSER	sid. 25
Otryckta källor	sid. 25
Tryckta källor	sid. 27
6. BILAGOR	sid. 29
Bilaga 1 - transkriberingsförklaring	sid. 29
Bilaga 2 - rankningslista	sid. 30
Bilaga 3 - ordlista	sid. 31

1. INLEDNING

”And might it not be... that we also have appointments to keep in the past, in what has gone before and is for the most part extinguished, and must go there in search of places and people who have some connection with us on the far side of time, so to speak?” (Sebald 2001:360)

Bakgrund, syfte och problemställning

När jag förra terminen skrev min c-uppsats i arkeologi kom jag i kontakt med projektet *Skog och Historia*. Projektet går ut på att inventera, dokumentera och på så sätt förbättra kunskapen om kulturmiljöer i skogen. Därför har jag valt detta projekt som en slags inramning på denna uppsats.

Min c-uppsats hette ”lämningar med folkloristiska traditioner”, där jag tittade på hur natur använts i medicinska syften av människan runt Jämtland, och således blivit kultur. Frågor väcktes. Vad är skillnaden mellan natur och kultur? Vad är egentligen en kulturmiljö och ett kulturminne? Vad är det som avgör vad som är värt att bevaras, och varför? Det finns olika villkor för kunskap, som påverkar människors upplevelse av både platser och situationer. Hur kan dessa ovanstående begrepp upplevas och användas? Syftet med denna uppsats är därför att undersöka begreppen kring kulturmiljövård i skogsmiljö och aktörernas förhållande till dessa för att se när kultur blir bevarandevärd.

Jag har valt att undersöka hur dessa begrepp betraktas och används av olika aktörer som på ett eller annat sätt har med kulturmiljövård att göra: allt ifrån ett centralt perspektiv, i lagar och beslutsfattningar och statliga verk, via den regionala statliga anställningen där man har kontakt med både skog och lag, till lokalnivån där kontakten med skogen är det centrala och vardagliga.

Med andra ord vill jag studera och beskriva människans relation till kultur i skogsmark.

Vid såväl arkeologiska som etnologiska studier har jag reagerat över att den litteratur studenterna får ta del av sällan behandlar norrländska områden. Istället stöter man ständigt på en slags osynlig nordlig gräns - inom arkeologin visas till exempel ofta kartor ”över Sverige” som slutar strax norr om Uppsala! Detta har jag kommit att kalla en icke-tradition av forskning om och kring Norrland, vilket jag - som norrlänning - motsätter mig. Därför har jag, även denna gång, valt att geografiskt lägga min studie kring Östersund.

Teoretisk utgångspunkt

Då jag är intresserad av människors upplevelsedimensioner kring kulturbegreppen har jag valt att skriva denna uppsats utifrån ett fenomenologiskt perspektiv. Fenomenologin är en medvetandefilosofi som utgår ifrån att vi inte kan uppleva utan medvetande. Själva ordet fenomen betyder just också ”saken som den visar sig” (Gunnarsson 2002).

Livsvärlden är ett centralt begrepp inom fenomenologin, och innebär att människor inte kan ge en beskrivning av ”det verkliga”, utan bara sina egna upplevelser av denna. Dessa upplevelser är ”här och nu”, så som de visar sig i nuet, och kan alltså variera beroende på tid och rum. Livsvärlden blir således världen så som människan själv uppfattar den i den närvarande stunden, och denna värld består lika mycket av minnen, förväntningar och erfarenheter som av den ”objektiva” verkligheten – det vill säga essensen. Mitt emellan dessa två poler finns kollektiva medvetandet, det vill säga den gemensamma, delade kunskapen (Orlowski & Ruin 1996, Berger & Luckman 1998). I praktiken innebär detta att jag i denna uppsats vill beskriva variationer av livsvärldsmönster bland olika aktörer, beskriva hur det kollektiva medvetandet görs gällande, samt se om den centrala essensen återkommer i alla informanternas livsvärldar.

Det finns många riktningar inom fenomenologin, och det är därför värt att påpeka att jag valt att utgå ifrån Husserls, Heideggers och Schütz filosofi. Dock finns det koncept i deras tänkande som jag har invändningar emot: ett renodlat fenomenologiskt perspektiv förväntas vara fritt från forskarens egna tolkningar och istället bör informantens livsvärld framträda utan påverkan. Detta motsätter jag mig, då jag inte tror det är möjligt att sätta sin egen förståelse åt sidan, och således omöjligt att helt låta bli att tolka. Det är dessutom genom min egen livsvärld informanternas ord passerat för att nå papperet. Bara det är en tolkning i sig. Emellertid ligger min betoning ändå på informantens egen beskrivna upplevelse och erfarenhet som omsluter dess verklighet - hur saker och begrepp som kultur blir till aktörer och platser som skogen blir till subjekt (se Frykman & Gilje 2003:26).

Material

Materialet till denna uppsats har till stor del kommit av intervjuer som gjorts utifrån semistrukturerade frågor vid fältarbete i Stockholm och Östersund med omnejd. Utöver detta har studier av lagstadgar och regeringsprotokoll tillkommit. Intervjuerna har utgjorts av åtta stycken inspelade, och sedan transkriberade, samtal med informanter. En nionde intervju har gjorts via email. Ingen av intervjupersonerna har valt att vara anonyma. Trots detta har jag

beslutat mig för att inte presentera informanterna vid namn när jag använder mig av återcitering i texten. Anledningen till detta är att det viktiga är *vad* som sägs, inte vem som säger det. Jag uppskattar intervjupersonernas öppenhet och vill inte att deras åsikter genom denna uppsats på något sätt ska kunna ifrågasättas av andra. Istället benämns informanterna beroende på ifall de är verksamma på central nivå (=C), regional nivå (=R) eller på lokal nivå (=L). För en mer detaljerad redogörelse om hur transkriberingen utförts, se bilaga 1.

Syftet med intervjuerna har i stor del varit att komma åt informanternas livsvärldar – hur dessa tolkar och förstår de olika begrepp som är centrala för denna studie.

Varje informant har fått fylla i en rankningslista (se bilaga 2). Tanken med denna var först och främst att låta den bli en inledande, isbrytande del av intervjun. Det visade sig dock att de flesta informanter valde att fylla i rankningslistan under eller efter intervjun. Listan bidrog också vid flera tillfällen till längre diskussioner mellan mig och informanten vilket var oväntat men mycket positivt.

Källkritisk diskussion, begränsning.

Till denna uppsats har jag valt att låta informanternas egna röster komma till tals mer än studera och återge tidigare forskning kring området. Jag har även, på grund av tidsbrist, tvingats välja bort grupper av informanter som utan tvivel skulle ha bidragit till fler tolkningar och definitioner av de centrala begrepp som denna uppsats behandlar. Till dessa hör till exempel inventerarna vid projektet Skog och Historia, LRF skog och skogsbolag.

Intervjuerna är kvalitativa och selektivt utvalda för att representera olika nivåer av kulturmiljövård och skogsbruk. Detta innebär givetvis inte att de så automatiskt blir representativa för dessa människors yrkeskårer. Inte heller utger jag studien för att vara heltäckande. Istället är detta en fenomenologisk, kvalitativ forskningsansats.

Man bör också komma ihåg är att jag och mina frågor har blivit en del av informantens livsvärld och detta kan tänkas påverka resultatet av min studie. På samma gång som jag byggt upp min empiriska bas genom fältstudier har detta påverkat och indirekt disciplinerat informanterna (jfr Hansen 2003:149).

På det geografiska planet har jag låtit den centrala delen i denna uppsats representeras av tre aktörer anställda vid Riksantikvarieämbetet (RAÄ) i Stockholm. Den regionala delen representeras av tre aktörer vid läns museet och skogsvårdsstyrelsen i Östersund. Dessa sex

människor har på ett eller annat sätt anknytning till projektet Skog och Historia. En skogsentreprenör och två skogsägare från byar i Östersunds omnejd har fått representera det lokala planet. Ingen av dessa har dock kommit i kontakt med projektet, skulle det senare visa sig.

Då denna uppsats innehåller både termer och dialektala ord som kan kännas obekanta för läsaren har jag valt att tillägga en ordlista som bilaga (se bilaga 3) istället för att låta brödtexten brytas upp av fotnoter eller parenteser.

Disposition

I nästa kapitel - Typifiering och standardisering – presenteras olika begrepp inom kulturmiljövård och fornminneshantering, och hur dessa har kommit att användas av olika aktörer under olika tider, för att ge läsaren en bakgrund till hur kulturmiljövården ser ut idag.

Det följande kapitlet – Modeller av verkligheten – påvisar hur olika psykiska och fysiska fenomen formar olika aktörers livsvärldar, och med dem skiljaktigheter i värderingar kring kulturbegreppen. Detta görs till huvudsak genom att presentera material från de intervjuade aktörerna.

Avslutningen innehåller en diskussion hur kulturbegreppen kan tolkas och ses av olika aktörer och hur detta kan komma sig. Här tillkommer även personliga tankar om vad nutidens bevarande av kultur kan komma att innebära i framtiden, och hur alternativa bevarandemetoder skulle kunna komma att påverka kulturbevarandet.

2. TYPIFIERING OCH STANDARDISERING

I detta kapitel vill jag ge läsaren en inblick i hur olika begrepp uppkommit och brukats inom kulturmiljövården och fornminneshanteringens under olika tider, såväl via lagstiftningar som de akademiska disciplinernas terminologier. Fokuset ligger därför i detta kapitel på ett generellt plan. Utifrån detta vill jag belysa att tolkningsramarna för de kulturella begreppen är både vida och svävande.

Natur kontra kultur

”Hos de flesta människor finns ett starkt behov av naturupplevelser. /.../ Människan uppskattar helt enkelt naturen för att den upplevs som vacker. En rik biologisk mångfald kan vi människor njuta av. Att få se en havsörn flyga i skärgården, att få uppleva känslan i en riktig urskog eller att få fiska en tidig morgon i en stilla sjö eller havsvik är upplevelser som är ytterst svåra att värdera i termer av pengar.” (Regeringens skrivelse 2001/02:173)

Skogen framställs ofta som det naturliga, det vilda. Man pratar om naturskogar och urskogar, men faktum är att vi inte har någon urskog i Sverige. Norrland var ursprungligen till största delen täckt av artfattiga barrskogar, som med sura jordmånar och hårt klimat gav begränsade möjligheter till agrikultur. Detta betyder dock inte att Norrland var obebott och obrukat. Ända sedan inlandsisen drog sig tillbaka har både jägare och fiskare funnits i området. Under de sista 6000 åren har skog och mark formats och omvandlats av människan för att skapa en miljö med hög biodiversitet för odling, boskapsskötsel, vedtäkt och mycket annat. Detta innebär att äldre tiders mark- och skogsanvändning har format det mesta av den ”natur” vi ser idag.

Den norrländska skogen bokstavligen myllrar av spår som vittnar om mänsklig aktivitet från olika tider. Allt ifrån stenåldersboplatser till stigar, fångstgropar, odlingsrösen, fåbodar och kolbottnar. Även träden berättar ofta om skogens kulturhistoria: bläckor i träd, ibland med inristade namn, bomärken eller årtal, lappstubbar och tandvårkstallar. (Aronsson & Andersson 2004:16ff, RAÄs informationshäfte #2). Mänskliga aktiviteter har också lämnat avtryck i form av ortnamn, sägner och traditioner.

I regeringens proposition 1998/99:114 *Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål* diskuteras hur kulturmiljöerna speglar människors historia och har många olika uttrycksformer:

”/.../ Det är då inte fråga endast om fornminnen och byggd miljö utan även den av människan utnyttjade och påverkade naturen. Även rena naturformer kan bli en del av kulturarvet, genom människans namngivning, klassificering och insamling. /.../ Kulturarvet är både det materiella och det immateriella, det skolat konstnärliga och det folkliga, det unika och det vanliga.”

Detta innebär att den allra mesta skogen runt om oss är kulturmiljöer. Till och med natur kan vara kultur. Kultur är följaktligen inte något avgränsat helt, utan något som människor kontinuerligt skapar och förstår genom sina liv, något som vi använder som ett slags analytiskt begrepp och kan inkludera allt ifrån artefakter till olika sorters abstrakta livsformer (jfr t ex. Gerholm & Gerholm 1989:8ff). Rumsligt och tidsligt skapas och omskapas kulturbegreppet för att anpassas till de miljöer som omger oss här och nu.

Vad säger lagen?

I slutet av 1800-talet uppstod tanken på naturvård. Man ansåg att de sista resterna av orörd natur behövde bevaras. Till denna ”orörda” natur räknades även ängar och hagar, vilka skapats av människan, och således, med dagens mått, räknas som kultur. På 70-talet infördes krav på hänsyn till miljön i samband med skogsbruk i skogsvårdslagen, men det var först vid 1993 års skogspolitiska beslut som miljöfrågorna i skogsbruket lyftes fram tydligt (bilaga till statsskogsutredningen, 2002.03.27, regeringens skrivelse 2003/04:39).

Först under de sista åren har intresset på allvar börjat väckas av att ta tillvara på dessa miljöer. På regeringsplan pratar man ofta om kulturarvet som en generell definition av allt som är värt att ta hänsyn till. I *Biologiska kulturarvet* (Aronsson & Andersson 2004: 31) definieras kulturarv som

”/.../ alla spår och minnen av mänsklig verksamhet (fornlämningar, övriga kulturlämningar samt det biologiska och immateriella kulturarvet t.ex. sägner och bebyggelsenamn).”

Sålunda kan kulturarvet vara egentligen vad som helst, och samtidigt nästan vad som helst. För vad är egentligen ”övriga kulturlämningar”? Skogsvårdslagen påvisar att

”Hänsyn skall tas till de biotoper och värdefulla kulturmiljöer i skogen som inte omfattas av lagen om fornminnen, t.ex. sentida kolbottnar och flertalet grunder efter sentida torp. Sådana lämningar brukar kallas övriga kulturlämningar.” (RAÄ, informationshäfte #1).

Detta definierar egentligen inte begreppet ytterligare. Och vad är egentligen en ”värdefull kulturmiljö”? Begreppet värdefullt, och vad som kan anses vara det, varierar ju givetvis utifrån människans världsbild, referensram och personlig preferens, liksom begreppet ”kulturlämning”:

R: Nja, det finns väl ingen ren definition egentligen. Men man gör den skillnaden för att kategorisera, och på ett sätt är det ju lite märkligt. Jaa, egentligen är ju alla definitioner fel, men rent praktiskt, när man jobbar, måste man ju ha nåt språk som ”den ena säger det och den andra säger det”.

/.../

Egentligen är det ju länsstyrelsen som bestämmer. Och mycket har ju med att göra vad JAG tycker. Är man bra på att motivera för varför en sak ska bevaras... Jaa, då blir det ju så.

Så vad som blir värt att bevaras eller ej beror på aktörens omdöme och praktiska kunskap om vad en ”värdefull kulturmiljö” och ett ”övrigt kulturminne” egentligen är. Och detta ifrågasätts ofta inte alls, då livsvärlden ses som helt naturlig och självklar för aktören ifråga (jfr Frykman & Gilje 2003:33). Det kollektiva medvetandet, som här utgörs av lagtolkningar, ger utrymme för aktörernas olika typifieringsindelningar som skapats utifrån deras givna förutsättningar.

Övriga kulturlämningar skyddas under skogsvårdslagen, paragraf 30, som säger att regeringen, eller den myndighet regeringen utser, får ge föreskrifter om den hänsyn som ska tas till kulturmiljövårdens intressen vid skötsel av skog. Dock får föreskrifterna inte vara så ingripande att ”markanvändningen avsevärt försvåras” (regeringens skrivelse 2003/04:39).

Kulturarvet i skogen kan även skyddas med stöd av miljöbalken, men den är om möjligt ännu mer oklar. Detta innebär att de i praktiken inte alls är särskilt skyddade. Och *vad* är det som man kan ge föreskrifter om? På detta får man fortfarande inget svar. Från de objektivt konstaterbara lagarna kommer inget annat än den personliga, subjektiva tolkningen.

Fornlämningarna har dock ett mycket starkare lagskydd, då kulturminneslagen är mer tydligt definierad:

”Enligt lagen om kulturminnen m.m. (KML) skyddas alla *fasta fornlämningar*, såväl registrerade som inte tidigare kända. Någon viss åldersgräns finns inte, utan fasta fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna.” (RAÄ, informationshäfte #1).

Men en fornlämning är en fornlämning i praktiken först när den blivit R-märkt, alltså registrerad hos fornminnesregistret (FMR). Innan dess kan den lika gärna vara en

kulturlämning. Och är den inte känd är den - i praktiken – inget alls. Och vad som registreras och dokumenteras bestämmer aktörerna utifrån sin subjektiva verklighetsuppfattning i kombination av sin tolkning av lagarna. Följaktligen arbetar man alltså med kulturmiljövård och bevarande av kulturminnen i skogen, vilket trots allt inte redogör *vad* det är man ska bevara.

Skog och Historia projektet

I Sverige har man inventerat fornminnen längre än i något annat land. Redan 1666 bildades antikvitetskollegiet som organiserade ”rannsakingar efter antikviteter”. På 1800-talet utfördes en rad inventeringar runt Sverige, där man medvetet valde bort alla slags skriftliga källor och folkminnen. Arkeologin arbetade med typologi och kronologi av artefakter, och tidigare element av folklivsforskning som funnits lämnades över till andra forskningsfält (Gren 1994, Gazin-Schwartz & Holtorf 1999). Sägner och traditioner lämnades åt etnologerna att ta vara på. Etnologin har under tid utvecklats och inom kulturlandskapsforskning riktats mer åt studier av samband mellan plats och identifikation, rumslighet och kulturella processer (Saltzman & Svensson 1997:15).

Således har de naturliga lämningarna med folkloristiska traditioner, en stor del av det som har kommit att kallas kulturlämningar, fallit mellan stolarna hos den etnologiska och den arkeologiska disciplinen. Torun Zachrisson beskriver detta som att de blivit ”styvmoderligt behandlade” av båda disciplinerna (1996:89).

1995 påbörjades ett projekt vid namn Skog och Historia på initiativ av Skogsvårdsstyrelsen (SVO) i Värmland – Örebro. Man insåg att inventeringen behövde utökas i skogsmark, då modernt skogsbruk ofta förstörde och förintade kulturella lämningar utan att de ens blivit upptäckta. Med detta projekt har så förut styvmoderligt behandlade lämningar som tidigare förbisetts inte bara accepterats utan även framhållits och blivit erkända kultur- och fornminnen.

Projektet har sedan dess expanderat och är numer ett mer eller mindre riksomtäckande samarbete mellan SVO, RAÄ, länsstyrelsen och länsarbetsnämnden (AMS). I Jämtland har projektet pågått sedan 1997 (RAÄ informationshäfte #3, www.raa.se, www.svo.se). Allt material om kulturlämningar som insamlas läggs in på SVOs databas KOTTEN. Materialet granskas sedan av en arkeolog för eventuella fornlämningar som bör vidareberättas till FMR och R-märkas.

I Jämtland söker man information om lämningar genom att göra ett utskick till skogsägare inom den socken man ska inventera, där man efterlyser sådant som projektet kan finna intressant i skogsmiljö. Inventeringen sker sedan efter de tips som man fått in. Men markägarnas erfarenheter och värderingar om skogsbruk och kulturmiljövård påverkar säkerligen deras benägenhet att vara med att förmedla kulturhistoria till projektet (se kapitlet *Kulturell förnimmelse* i denna uppsats, jfr även Gerholm 1985:17).

Inventerarna är f.d. långtidsarbetslösa, som efter internutbildning ”söker av” skogen efter dessa tips, kartlägger och dokumenterar lämning/plats/sägen, och lämnar sedan vidare denna information till en arkeolog. Men i de vardagliga aktiviteterna av våra liv är vi guidade av våra tidigare erfarenheter, och därför skiljer sig markägarens livsvärld från inventerarens. Och inventerarens från arkeologen, liksom hans skiljer sig från beslutsfattarna om vad som ska registreras och bevaras (jfr Hansen 2003:155).

Då råmaterialet, essensen, det vill säga *kulturen*, finns överallt omkring oss är frågan vad man värderar och därför söker efter. För om allt som är påverkat av människan är kultur, måste ett urval ske till det man anser benämna kulturlämningar och kulturmiljöer. Problemet är också att det finns mycket som definieras som kulturlämningar, som enligt lagen faktiskt bör benämnas som fornlämningar, och således R-märkas:

R: Ja egentligen är ju alla definitioner fel, men rent praktiskt, när man jobbar, måste man ju ha nåt språk som ”den ena säger det och den andra säger det”. Det där kan man ju då...

*

Det är ju kategoriseringar av verkligheten, det är ju en sak. Det andra är ju vad lagen säger. Skulle man jobba efter DET, då skulle ju MYCKET flera lämningar komma med! De uppfyller ju just lagtexten. Men sen finns ju just praxis, det finns ju inte i nån lagtext. Men för att HANTERA saker och verkligheten. Fornlämningsbegreppet förändras ju också över tid. För 50 år sen var inte en fångstgrop en fornlämning. Det kom på 60-talet. Så det är ju inget som är beständigt. Och det har ju med att göra vad man TYCKER. Om 50 år kanske vi R-märker kolbottarna. Men enligt LAGEN är de ju redan idag en fornlämning egentligen.

/.../

Mycket av det vi säger är kulturlämningar – granskar man det i sömmarna med lagboken i hand, då uppfyller mycket kriterierna för att bli fornlämningar

D: vad är värt att registrera eller märka ut som kulturminne, då?

R: /.../ Det finns ingen klar definition. Sen finns det ju fler nivåer: du har ju lagtexten, och den är ju generell, och innebär att du kan sätta R på nästan allt. Vilket innebär att länsstyrelsen kommer att bokstavligen översvämmas i ärenden, och dom har inte dom resurserna.

/.../

Men allt ligger ju ändå kvar i KOTTEN, och skyddas då ändå av skogsvårdsslagen, och är skyddad på det sättet. Och grejen är ju att veta vad som finns. Och är det registrerat nånstans, i nån form, då vet man ju det, och då ska det ju bevaras.

Lagen tvingar alltså aktörerna till ungefärliga tolkningar och ”kreativa missförstånd” för att skapa någon slags ordning i sammandrabbningen mellan den egna livsvärlden och rättsnormen. Att R-märka allt som borde betitlas fornminne är en tidsmässig och finansiellt omöjlig uppgift. Dessutom är inget konstant i vad som anses vara kulturmiljöer och kultur-/fornminnen. Varje gång ett objekt eller en symbol har fått ett namn eller en plats i lagen kan deras innehåll eller betydelse bli förändrad, såsom fångstgropen helt plötsligt ändrades från kulturminne till fornminne. Utsiktspunkterna växlar ständigt. Det finns därför inte något absolut utgångsläge från vilken ett kulturellt skogslandskap kan granskas och skildras (jfr te x. Frykman & Gilje 2003:10, 32, Gerholm & Gerholm 1989:11).

”Storbjörken” Jämtland.

Träd med folkloristiska traditioner: här hölls bland annat gökotta förr i tiden, och sägnerna berättar om små flickor som dansade runt ängen med varsin björk i hand och flätade ihop dem för att skapa detta jätteträd.

*Nu registrerat kulturminne, men fyller, enligt lag, kriterierna för att bli R-märkt fornminne.
Foto taget av författaren 2003.*

3. MODELLER AV VERKLIGHETEN

Fokuset i detta kapitel ligger inte på makronivå, trots att jag valt att dela upp detta i en slags metaforisk rangordnad skala, från centralt, via regionalt, till lokalt. Det finns inget ovanför eller nedanför, ingen ond eller god, inget rätt eller fel. Vad som framträder med denna uppdelning är snarare en uppsättning mycket finare distinktioner mellan olika former av tolkningar av kulturbegreppen, som framkommer genom micronivåstudier av olika områden av aktörer. Härigenom vill jag påvisa hur de olika psykiska och fysiska fenomenen i aktörernas liv formar skilda livsvärldar, och med dem skiljaktiga värderingar om kultur, natur och bevaranden.

Den officiella visionen

På den centrala nivån var aktörernas definitioner väldigt klara, tydliga och lättbegripliga av det jag kallade natur - och kulturlämningar. Privata upplevelser påverkas alltid av sociala föreställningar, och ju mer informanterna visste om lagstiftningen, desto mer blev deras definitioner sammanvuxna med dessa:

C: Platsbundna saker är inte naturlämningar. De är FORNlämningar. När den är platsbunden och brukad är det en fornlämning. Naturlämning brukar ju vara gamla ekar och sånt, som är speciella, jätteträd, som egentligen inte har nån sägen, men man varit fascinerad av för att det varit ett stort träd.

C: Det finns HYFSAT klara direktiv tror jag. Vi räknar ju fyra klasser när det gäller skogens kulturarv...

Definitionerna speglades av lagstiftningen, och lagen, kunskapen om denna samt kunskapen om skogens historiska utvecklingsprocess lyftes fram för att förklara kulturbegreppen. Rapporter och planeringar för utvecklandet av Skog och Historia projektet synliggjorde att det fanns kulturvärden i skogen som var värda att bevara, och dessa centrala direktiv skapade gemensamma förutsättningar för de olika aktörernas livsvärldar (jfr Nilsson 2003:24). Således framstod kunskapen som en stor del av aktörernas livsvärldar. Problemet var att jag ändå inte kom närmare *vad* som hörde hemma *var*. Och även aktörerna som kunde lagen visade att det ibland, lagar till trots, ändå var svårt att dra en saklig gräns för vad som faktiskt skulle vara värt att bevara:

C: Ja, det finns ju inga såna gränser ju...

*

Det får man se från fall till fall.

Kultur, som begrepp, visade sig inte vara något i sig. Istället framställdes kulturbegreppet likt ett verktyg som användes för att klassificera olika artefakter och livsmiljöer där man ville skapa en kontext eller mening (jfr t ex. Frykman & Gilje 2003:48). *Vad* som klassificerades och fick utfalla som kultur var dock en personlig preferens, vilket innebär att det i praktiken snarast skulle bli aktörerna som faktiskt reglerar kulturbegreppet.

Att definiera kulturmiljövårdsbegreppet visade sig också vara svårt. Snarare än att ge det en begreppsförklaring fick begreppet spegla den tankeprocedur som lett fram till detta koncept:

C: Jaa.

*

Svårt.

*

Det har ju utvecklats sen 80-talet. Då handlade det ju om att bevara de gamla lämningarna. Sen när vi skapade kulturmiljövårdsbegreppet var det ju liksom mer att man satte de där lämningarna i hela systemet. "Åh, titta här har vi stensträngen, och den tillhör ju gården som tillhör marken och hela alltet, och allt det där".

Denna definition ger en mycket tydlig förklaring på hur begreppet som sådant växt fram genom föränderliga tankar om vad kulturarvet egentligen innefattar. Men det säger lika lite om vad man kan klassificera som kultur som lagarna i sig gör. För om kulturarvet sträcker sig över "marken och hela alltet", då borde hela vår omgivning R-märkas. Detta skulle obestridligt få till följd att "markanvändningen avsevärt försvåras", vilket det i föreskrifterna för skogsbruk i kulturmiljöer framhävdes att kulturmärkning inte borde inverka på, enligt regeringens skrivelse 2003/04:39 - se sid. 7 i denna uppsats.

Dock verkade dessa aktörer synnerligen reflekterande över att de kollektiva termerna bara var en del av den livsvärld som skapas och omskapas genom människors vardagliga och oreflekterade handlingar. Både det rationella – lagarna - och det sensuella – förnimmelsen - blandades där just *tanken* framstod som det viktiga, trots att utgångspunkten för denna förnimmelse var det fysiskt påtagliga landskapet (jfr Frykman och Gilje 2003:35, Saltzman & Svensson 1997:10):

C: Ja, personligen lägger jag nog ett väldigt brett begrepp i det. Och tänker på den historiska dimensionen i livsmiljön totalt sett. Där man befinner sig.

/.../

Befinner vi oss här i stan så har vi ju ändå en historisk dimension runt omkring oss – det har vi ju alltid. Och jag tycker att det SKA finnas en historisk dimension, så man inte raderar ut den och får en endimensionell livsmiljö. Vi vill ju gärna ha den här symbolen med årsringar då, att man ska kunna se alla årsringar i tillvaron. Det är ju nåt som lätt försvinner – på ett kalhygge till exempel, då försvinner ju tidsdjupet i landskapet, då försvinner den historiska dimensionen och du nollställer det. Det kan ju finnas stenhögar med tidsdimensioner där, men de ska ju kunna vara tillgängliga för ALLA, inte bara för experterna att se.

Att kultur var något *viktigt* i vårt samhälle rådde det inte hos någon något tvivel om. Kulturen var allmänhetens och skulle bevaras och förmedlas till alla:

C: Annars blir det verkligen som den där engelske historikern uttryckte det: the past is a foreign country, va. Du är så FRÄMMANDE inför det gamla.

/.../

Jag tror att till en viss del har vi vant oss vid att miljön ska se ut på ett visst sätt – vi vill ha en kontinuitet i vår miljö och i den värld vi lever i.

Kunskapen om landskapets kulturella historia ger människan en närhet till detsamma, och skapar på så sätt en slags trygghet och kontinuitet. Detta uttrycktes eftertryckligt, och jag fick en känsla av att aktörerna på denna nivå starkt begrundat viktigheten av kultur:

C: Ja, det är ju en existentiell sak det handlar om.

/.../

Vi tycker nog att de värden som finns och den historiska dimension som finns – att man ska låta den leva vidare. Det förklarar ju hur hela samhället ser ut idag. Det är ju EN aspekt. Att man inte förstår verkligheten om man inte får en tidsaspekt. Sen är det ju nåt som intresserar människor överhuvudtaget. Det är lärorikt också. Man kan dra lärdomar ur historien, inspireras av historien, det finns ju både plus och minus, men historien FINNS och det är inget vi kan ändra på efteråt... Men vi kan TOLKA den på olika sätt.

*

Och det är allas rättighet att få kunna göra det, tolka historien och förstå sin samtid från SIN position i verkligheten. Att tolka historien...

/.../

... det är en demokratisk RÄTTIGHET att få tolka historien och förstå sin egen samtid utifrån den. Så det är en variabel i samhällsbygget kan man säga.

Det viktiga att föra samman kulturmiljövården och skogsbruket betonades också:

C: Ja, det är ju det här när man pratar om kulturmiljövård, att man inte ska se det och skogsbruk som två olika, motsatta saker, utan att man ska kunna jobba i skogsbruket utifrån nåt slags miljövetande, och det gäller ju både natur- och kulturmiljö då.

*

Att det är nåt som finns med och är integrerat hela tiden...

/.../

...jag tycker snarast att de ska gå IHOP så att när man när ute och gör åtgärder i skogen – röjer och gallrar och avverkar – att man hela tiden vet om vad som finns för fornminnen och kulturlämningar och att man anpassar hyggen och sånt till de lokala förutsättningarna så väl som möjligt.

*

Att kulturmiljövården inte ska vara en bromskloss utan att det blir en del av skogsbrukets förutsättningar helt enkelt.

”Ett samhälle utan historia är som en människa utan minne” (Schnell 1992:14). Kulturmiljöer och minnen är viktiga för att människor ska kunna förstå sig själva och sina livsvärldar. Aktörerna på den centrala nivån framhöll att det är alla människors rättighet till kultur, och att man därför skulle värna om den, dokumentera och vårda den. Dessutom åskådliggjorde dessa aktörer hur detta skulle kunna gå till. Dock framkom ytterst få personliga referenser i tolkningarna av begreppen. Detta kan dock lika gärna ha berott på att tjänstemannarollen framhövdes vid intervjutillfället, som att denna faktiskt var en stor del av aktörernas personliga livsvärld.

Kultur i praktiken

R: Kunskap, förankring till lokal historia... Allt som har mänsklig tradition – alltså det som man känner till och pratar om i bygden - ska sparas.

I Östersund verkade identiteten som tjänsteman var ihopflätad med den lokala miljön på den regionala nivån (jfr t ex. Frykman & Gilje 2003:10). Deras typifieringar föreföll ha skapats och utformats ifrån individuella erfarenheter av skogen, som byggt upp deras livsvärld, och således hade de kollektiva föreställningarna (det vill säga kulturen som lagen beskrivit det) blivit uppluckrade med en privat upplevelse av den lokala bygden som livsrum:

R: Att ha kräka på skogen, det är ju en slags kulturmiljö det också. Men det är ju inte någon LÄMNING, sånt går ju inte att registrera, då skulle man ju vara tvungen att registrera hela storsjöområdet. Samtidigt ÄR det ju människopåverkat.

/.../

Man kallar ju saker gärna för naturmiljöer fastän det finns klara spår av mänsklig aktivitet.

/.../

Och det är ju så natur har fått blivit det här biologiska kulturarvet. För det är ju först nu man börjar fatta att det vi ser är kulturskapat – även naturen. Växtligheten.

*

Och man kan ju dra det där ännu längre faktiskt: OK, låt oss säga att det FINNS ren natur då. Ställ dig och titta på Oviksfjällen. Det är natur. Men just det att du ställer dig och tittar på det, då blir det kultur. Du gör om det. Bara av den orsaken att det finns människor blir det faan kultur av alltihopa.

/.../

Så alla naturutsikter är ju faktiskt kulturutsikter... För så fort det kommer till ett mänskligt öga som tittar, så tänker man ju någonting. Och när man tänker blir det en beskrivning, ett ord. Och så blir det kultur, det går inte att komma ifrån.

*"Kräka på skogen".
Kulturmiljövård.
Svartsjö kungsgård,
Stockholms län 2000.
Bild tagen från
Riksantikvarieämbetet.*

Kulturbegreppet var likvärdigt med hela livsvärlden. Aktörerna påpekade hur livsformer stod under ständig påverkan av varandra (se Gerholm & Gerholm 1989:11) – objekt blev subjekt och natur blev kultur. Den upplevda livsvärlden uppvisade sig mer oförväntat än de tolkningar och definitioner av de typifieringskategorier som aktören bar med sig. För definitionen av begreppen natur/kultur/fornlämning blev mer konkreta av de regionala aktörerna än de varit på den centrala nivån:

R: Låt oss ta med fornminnen i denna definition också då. Vi hittar ju sånt också vid våra inventeringar, och det är ju sånt som kommer att R-märkas. Det är FORNminnen. KULTURminnen, det är allting som är mänskligt påverkat, alltså ALLT ute i skogen som en människa har gjort något av. Ett NATURminne, det är en tradition som är kopplat till en naturlämning – det ska finnas en mänsklig tradition kring det här objektet.

Lagen hade här tolkats till ett klart och tydligt begrepp. Denna tillsammans med den personliga erfarenheten av den lokala skogen och dess kulturella värden lyftes fram i mina samtal med aktörerna. Här värderades kunskapen om skogens historia, om bygden, om brukandet av skogen lika mycket som den generella lagkunskapen. Bevarandet blev viktigt i en mer konkret betydelse:

D: Bevarandet - gäller det allt? Natur, kultur och fornlämningar?

R: Ja, det gör det definitivt. Som lappen du gav mig (rankningslistan), så började jag att fylla i saker med traditioner ikring eller historia runt. För det är ju lite självklart, för stensträngen kommer ju att ligga där, tyst, kommer inte att säga nånting, men å andra sidan - ett träd med traditioner kring är ju mycket viktigare att bevara NU innan människan avlider, den som kan berätta om det. De döda objekten kommer därför, för MIG, i sista hand.

D: Är det viktigt att bevara trädet såväl som traditionen då? Räcker det inte med att dokumentera lämningen och sägnen så det finns nedskrivet någonstans?

R: Nej, trädet är viktigt att bevara. Och helst gärna miljön runt omkring den också. För det är ju miljön kring låt oss säga en suptall som ligger vid en dansbana där karlarna har gått och tagit sig en sup... Ligger den tallen på ett kalhygge där man tagit bort dansbanan och allt, då säger den inte så mycket helt plötsligt. Då är det ju lika bra att ta ned den tallen också. Allt är ju i en kontext, och enbart ett objekt är ju ett dött objekt.

Så den subjektiva tanken om suptallen och de "talande" lämningarna formar hela skogslandskapet på ett objektivt plan. De lokala traditionerna, kulturmiljön, helheten av lämningens historia integrerades i bevarandetanken (se Hornberg 1997:212). På detta sätt blir typifieringarna inte på något sätt neutrala. Suptallen som inte berättades om vid insamlandet av tips vid skog och historia inventeringen i bygden försvinner, då den av den oinvidgade aktören (inventeraren) omtypifieras från suptall till tall, helt sonika. Den sociala ordningen av lämningar är så konstant föränderlig, och alla aktörer, på alla plan, är medskapare av detta.

På det regionala planet var det heller ingen tvekan om att bevarandet var viktigt. Och varför det var viktigt var också ganska klart:

R: Det är ju viktigt med historia. Det är viktigt med arkeologi, det är viktigt med sin bakgrund. Det är viktigt för att ha en LOKAL historia, och för att veta ens identitet, vem man är och var man kommer ifrån. Allt det är viktigt. Det är väl egentligen en identitetsfråga, är det inte det? Man är alltid sig själv närmast (skratt)!

Den lokala förankringen utgör en stor faktor av den förnimmelsesdata som livsvärlden byggs upp av. Det subjektiva jaget är det som betyder mest, och detta blir synligt först vid mötet av

något annat: min historia är olik din, härifrån härstammar mina förfäder, inte dina (jfr Birnbaum 1996:98). Meningen med kultur, och bevarandet därav, var för dessa aktörer lika mycket en handling utifrån det lagarna och det kollektiva medvetandet som att kartlägga sin egen livsvärld. Således blev kartläggandet av dom andra och det förflutna lika mycket ett bevarande av jaget och nuet.

Skogen som miljö diskuterades också i en blandning av personliga preferenser och kollektiva tankar:

R: Hmm...Vad som är viktigt? Att det sköts på ett bra och snyggt sätt. Man kan ju ifrågasätta det här med hyggesplöjning till exempel, det är ju bara rent estetsikt fel, vare sig det ligger fornlämningar där eller inte. Det ser fördjävligt ut. Kalhyggen är väl inte heller så trevliga. Att man brukar skogen på ett sådär förnuftigt sätt och tänker på återväxt och så. Så tänker jag på skogsbruk.

Här skymtade åter igen blandningen av det rationella och det sensuella – förnimmelsen – på ett mer åskådligt sätt än hos aktörerna på den centrala nivån. Angelägenheten var densamma, livsvärldarna skilda.

Kulturell förnimmelse

”Att *leva* i världen är en djupare känsla än att *veta*” lär Martin Heidegger ha sagt (ur Frykman & Gilje 2003:36, min översättning). Detta speglade mina samtal med de aktörer som på lokal nivå kom i kontakt med skogen varje dag. Här var kultur inte fråga om en term. Inte heller speglade kulturbegreppen något man ens reflekterade över - här var kulturen livet. Den personliga upplevelsen av skogen, nyttjandet därav och kulturskapandet däri lyftes fram:

L: Efter jag har gallrat så går jag upp i skogen flera gånger i veckan bara för att titta på hur jävla FINT det har blivit, och tänker på hur DUKTIG jag har varit.

L: Det är en himla tillfredsställelse att skapa miljöer i skogen. Det blir fint och bra. Och sen VÄXER det ju så jävla bra sen också! Det väsentliga är att det blir FIN skog.

Den kollektiva terminologin var inte den viktiga kunskapen. Här värderades den personliga anknytningen och kunskapen om bygden, om *sin* skog. Lokalborna verkade dessutom ha skapat egna tolkningar av vad kultur innebar, utifrån den verklighet som omslöt dem (jfr Frykman & Gilje 2003:10):

L: Det finns ju massor som är värt att bevara. Alla 6 punkterna på papperet (rankningslistan) tycker jag nog. Jo, det tycker jag. Men, alltså, skogen måste ju DRIVAS på nåt vis också. Och en fångstgrop hit och dit, med tanke på att det finns så många tusen i Jämtland... Det är ju ingen risk att dom försvinner, eller hur?

Det kollektiva medvetandet som uttalar att fångstgropar ska bevaras enligt lag, fick här låta sig underställas det praktiska (jfr Hornborg 1997:214). Detta var speciellt återkommande i två av aktörernas livsvärldar:

D: Kan du ge exempel på nåt som du skulle bevara?

L: Ja, till exempel gamla, extremt grova träd. Grova tallar till exempel, dom är ju så grov att sågverken inte tar emot dom för att det är för grovt timmer, och en sån tall får ju gärna stå kvar, bara för att dom är så FIN som dom är.

*

Och när de ruttnar upp är de ju ändå bra för fåglarna, så det gör ju ingenting, det är ju en naturlig del i skogen.

/.../

D: Men om det till exempel finns ett gravkors efter ett djur eller en minnessten, då?

L: Nej, det tycker jag nog inte.

D: Skulle det göra någon skillnad om gravkorset var inristat med till exempel 1863?

L: Ja, mer det då. Men det är fortfarande inget jag skulle prioritera. Var de i vägen skulle jag ta bort den.

*

Så resonerar jag ju förresten med allt. Är grejerna i vägen ska de bort, men står de inte i vägen, då kan det ju gärna få vara kvar. Och om det dessutom är SMAKFULLT utfört, då är det ju roligt att spara.

D: Men om vi talar om gränsstenar och tomtavgränsningar då? Är de värda att bevara?

L: Ja, oja! Det brukar ju vara FINA stenar.

D: Men om de stod i vägen då, skulle du ändå prioritera att den fick stå KVAR?

L: Ja, det skulle jag göra. Helt klart.

Det landskap som är ens dagliga omgivning blir också en del av ens livsvärld och identitet. Därför blir vissa saker betydelsefulla för människor med vissa erfarenheter, som inte har någon betydelse andra, och vice versa (Saltzman 1997:166, Frykman & Gilje 2003:38). Platsens karaktär blir så till största delen beroende på vad den subjektivt betyder för aktörerna i den, inte vad den objektivt är i praktiken (jfr Fredriksson 1997:205).

En skogsentreprenör på lokal nivå hade dock andra tankar kring kulturmiljövård än skogsägarna. Han förespråkade att allt som gick skulle sparas, oberoende av personliga

preferenser. När jag frågade om han stött på saker som inte fanns utmärkt på någon karta hos SVO eller FMR skrattade han bara. Tydligt var det sällan han *inte* stötte på sånt som inte var utmärkt. Han hämtade en karta för att visa mig:

L: Det finns ju inget utmärkt på den här kartan överhuvudtaget! Det här är det material jag har fått för det här jobbet. Och här finns ju INGET utmärkt. Men här till exempel (pekar på kartan) finns det ju en bäck som man inte bör förstöra. Här finns det ju INGENTING utmärkt! Och nog tror jag det finns några älggröppar här ändå. Det här är verkligheten det.

Skogen ser olika ut för människor med skilda erfarenheter och referensramar. Denne aktör hade daglig kontakt med skogen, eller som han själv uttryckte det:

L: Ja, men skogen...

*

... de är ju mitt LIV det. Så enkelt är det faktiskt.

Skogen har en kulturell laddning som skiftar beroende på var man bor och hur man nyttjar skogen (Fredriksson 1997:181). Det denne aktör såg kanske inte ens var synligt för det skolade ögat, det vill säga inventerarna. Skogen var hans liv, och den sinnliga förnimmelsen av skogen smälte samman med subjektet självt.

Han brukade markera saker med pinnar så att skogsmaskinerna inte körde på det han hittat. Det lät tidskrävande och besvärligt, tyckte jag:

L: Ja, men herregud, det ingår ju i jobbet om NÅNTING! Det är inget bekymmer alls.

Och jag har ju hittat en sak jag skulle vilja ha utmarkerat – jag hitta e gammal kavelbru som det kallas - dom la virke på tvären, stockan alltså, och hu e ju oerhört gammalt! Men hu är ju gjort av kärnved, så hu e ju intakt i stort sett. Men det finns ingen väg dit, det finns ingen väg därifrån, så det är ju en OERHÖRT gammal en färdväg som ju inte finns utmärkt på nån karta. Och det där skulle jag tycka var roligt att få daterat.

*

Och sen finns det ju en jordkul. De va ju en som bodde upp i Grämmelgård här, men han jobbade ju i skogen och då hade han byggt sig en jordkula. Och när han jobba i skogen då bodde han på skogen, och då hade han grävt in sig i backen, i en jordkula som man säg. Eldstaden, den finns där och det syns ju exakt hur det har sett ut. Så det finns ju lite smågrejer ju runt om i skogen.

Här verkade de kulturella dimensionerna i skogsmiljön vara så närvarande i vardagen att han knappast reagerade på hur unika dessa lämningar egentligen var. Dessa aspekter var helt enkelt

en så stor del av hans livsvärld att de tedde sig normala. Kultur blir här rent, konkret nyttjande – nuet i kultur som återspeglas i användning, aktion och handling utan särskild referensram i något kollektivt medvetande (jfr Frykman & Gilje 2003:39).

Jag berättade för de lokala aktörerna om projektet Skog och Historia, och undrade om de inte hört talas om det. Det hade de inte, trots att socknarna de bodde i inventerats, och att de dessutom haft kontakt med SVO i samband med kurser. En skogsägare funderade på att inventerarna säkert hade direktiv om vad som skulle dokumenteras och sparas eller inte:

L: Ja, det är ju det som är svårt, för det är ju personligt, och de (inventerarna) har ju säkert sina egna definitioner. Dom går nog inte på vad det finns för känslor om saker, utan går efter sina NORMER bara. Dom följer väl direktiv efter vad nån höjdare där inne har sagt om hur det ska vara. Nån skogsmästare, eller vad dom nu kallas.

Denne aktör betonade att det för honom var magkänslan som fick styra vad som skulle sparas eller inte. Dessutom sa ingen av aktörerna på det lokala planet att de förmedlade kulturminnen till myndigheter. Inte heller var två av aktörerna intresserade av att bidra till någon tipsinsamling. Om inventerarna dock kom och knackade på - ja då skulle de gärna visa:

L: Ja, DET är klart! Då skulle jag be dem följa med upp i skogen så jag fick peka ut och berätta vad som var vad. Då skulle man ju definitivt berätta vad det är man gillar och vill ska vara kvar!

Detta tolkade jag inte som någon form av lathet. Snarare tolkade jag det som att kunskapen var så självklar att man knappt behövde prata om dem eller reflektera över dem (se Blomkvist 1992:27). Skogsbrukarna var redan en del av skogen, med ett sådant samspel med kulturmiljöerna att de på något sätt flätats ihop och blivit ett. De visste redan om vad som fanns och vad som skulle bevaras, och eftersom det var deras skog hade ingen annan någon nytta av den kunskapen.

Kulturmiljövårdsbegreppet blev också en självklar del av livsvärlden. Definitionen var klar, men applicerad på det konkreta handlande som aktören stötte på i vardagslivet:

L: Det är ju vårt jobb – det gäller ju liksom att avverka skogen men ändå inte egentligen förstöra NÅNTING – om det är en fåbodvall eller en stig... Stigarna och gammelvägarna, dom är man rädd om. Vad än det är så måste man ju ta hänsyn till det. Man ska ju inte förstöra nånting som människorna har gjort en gång i tiden. Och om det inte är nödvändigt så ska du ju

inte förstöra NÅNTING. Typ en gammal stig, en älggrop, ett gammalt brofäste... Ja, brofästen, de är ju värdefulla...

ALLT är ju kultur egentligen.

L: Kulturmiljövård kan ju till exempel vara som den fäbod som vi hade uppe i Granbo... Där bodde några skogsarbetare på 20-talet i nån jäkla hydda, och där slutade det med att de eldade upp de där – dom var väl fulla och hade supit eller nåt – och där är ju grundläggningen kvar, och där ser jag ju till att hålla snyggt runt ikring hela tiden. Även fast det är bara några stenar va, men där ska man ju hålla snyggt ikring. DET tycker jag är kulturmiljövård.

L: Det väsentliga är att det blir FIN skog. Att hålla efter med röjning och gallring, för annars växer det inte lika bra, DET är kulturmiljövård.

/.../

Det blir ju som en biotop, liksom.

Genom bruk av skogen blir relationen till denna något personligt – *min* skog gav en annan känsla än *en* skog (jfr Frykman & Gilje 2003:46). Kulturmiljövård handlade för dessa aktörer om att vårda och värna om identiteten lika mycket som skogen som objekt. Faktorn av skogen som finansiellt objekt verkade inte påverka synen om bevarandet och vårdandet av kulturen.

4. AVSLUTNING

Syftet med denna uppsats har varit att studera aktörernas subjektiva tolkningar av begreppen kring kultur och kulturmiljövård i skogsmiljö, och hur detta i sin tur påverkar när kultur blir bevarandevärd. För att studera detta inleddes uppsatsen med en historisk skildring om hur kulturbegreppen och lagarna kommit att växa fram, samt hur de framhålls i dagsläget. I kapitel två presenterades delar av intervjumaterialet från mina fältstudier. De aktörer som intervjuats befann sig på tre skilda nivåer av kulturmiljövården, och utifrån detta har jag evaluerat aktörernas begreppstolkningar, och interpreterat detta till att den centrala essensen av kultur är den tolkning som var och en av aktörerna gör (se Gerholm och Gerholm 1989:12). Det kollektiva medvetandet har dock varit viktigheten av kultur och bevarandet därav.

Kulturmiljövårdens urvalsarbete saknar precisa objektiva kriterier och får i hög grad förlita sig på subjektiva och tidsbundna värderingar (se Schnell 1992:147). Det är dessutom omöjligt att iaktta ett landskap med ett objektiva utifrånperspektiv då vi alltid själva är en del av det - närheten och vardagligheten eller avståndet och sällsamheten till skogen avgör dock *hur* viktig denna deltagande process är. Historien är en del av varje plats betydelse men betydelsena kan vara olika beroende på aktörernas tolkning av både det fysiska och de upplevelser och känslor som dessa frambringar. Således påverkar kulturen oss lika mycket som vi påverkar kulturen (jfr Saltzman & Svensson 1997:11ff).

Att kultur är viktigt, att det är fråga om vår identitet och vår historia, verkade alla aktörer överens om. Hur begreppen subjektivt tolkas och hur kulturmiljöerna och lämningarna väljs ut sker sedan på ungefär samma sätt som när vi urskiljer nyanser på färgskalan och ger dessa namn när allt i själva verket är ett kontinuum. Genom att namnge och sortera in i fack skapar vi helt enkelt ordning i vår livsvärld. Men vår subjektiva verklighet avgör *hur* vi väljer att dela upp vår omgivning och världsbild.

Detta blev ytterst påtagligt när aktörerna fyllde i rankningslistan som de tog del av vid intervjuerna. Ingen rankning var den andre lik. Lagar till trots valde alla aktörer lämningar de *kände* något för. Motiveringar som

C: Har själv varit på fäbod, är svag för det.

R: Jag GILLAR de lämningar som vi fortfarande kan ha berättelser om.

L: Byggnader bör prioriteras eftersom de har praktisk nytta och fortfarande går att vistas i.

bekräftar hur vår livsvärld styr betydelsen av kulturlämningar kring oss, och att denna subjektiva verklighetsuppfattning aldrig går att undfly.

Även om Skog och Historia projektet är ett samspel mellan det lilla – livsvärlden – och det stora, kollektiva, blir anledningen och således utsagan av bevarandet olika för de olika aktörerna. I den så kallade offentliga realiteten, i det kollektiva medvetandet, kan skillnaderna av tolkningar av kultur och dess bevarande verka små och obetydliga, men på den personliga nivån – i livsvärldens vardag – kan de framstå som dramatiska och avgörande. En förlorad suptall i *en* skog betyder inte mycket. En förlorad suptall i *min* skog betyder desto mer, då aktörernas aktiviteter, upplevelser och förnimmelser har blivit betingade av platsen och materialet. Samtidigt finner man, trots detta, det största aktiva engagemanget av bevarandet just i det kollektiva medvetandet och på den centrala nivån. Som vattnet för en fisk blir kulturmaterialet som finns omkring aktörerna på den lokala nivån så uppenbart att det blir osynligt. Aktörerna blir, för att använda Heideggers term, ”inbäddad i världen” (Frykman 2003:177, min översättning).

Vårt nyttjande av skogen är ett resultat av sociala föreställningar, dvs. aktörernas upplevelse och erfarenhet, i en sammansmältning med abstrakta principer. Idag är det till hög grad våra begrepp, och tolkningar därav, som formar landskapet på ett fysiskt påtagligt sätt. Förr skedde detta mer naturligt och alldagligt, då skogen skapades och omskapades via vardaglig användning av majoriteten av Sveriges befolkning. Numer är skogsbruk och kulturmiljövård ett organiserat bevarande-/nyttjande-engagemang av en liten skara människor, som på så sätt blir mer selektivt och, plumpt uttryckt, forcerat. Således blir vår tids bevarande av en plats historiska skeden samtidigt även ett selektivt bevarande av samtiden och framtiden.

Då kan man fråga sig för *vem* den forcerat bevarade kulturmiljön i framtiden kommer vara särpräglad kulturmiljö? Kommer det finnas subjektiv *mening* i dessa rum som skapats utifrån en central mall – de kollektiva meningarna?(se Hornborg 1997:215f). Kanske är det snarare så att det vi idag ser som förstörelse och rent skogsbruk i form av avverkning och maskinspår är det som vi i framtiden kommer kalla ren kulturmiljö, då det är naturligt skapad och bevarad kulturmiljö?

Lika omöjligt som det är att svara på dessa ovanstående frågor är det att föreställa sig hur vårt kulturarv ens skulle stå en chans att överleva utan ett organiserat bevarande-/nyttjande-engagemang i dagens skogar. Och lika mycket som striktare lagar skulle ge starkare skydd åt vissa lämningar skulle dessa på samma gång vara tvungna att exkludera andra. Så ett subjektivt urval av olika aktörer kanske ändå ger den bästa blandningen av registrerade lämningar – om inte på lokal nivå så åtminstone på riksnivå. Säkerligen skulle även ett utökat tvärvetenskapligt samarbete mellan olika discipliner även tillföra en bredare och mer varierad bevaring av vårt kulturarv. Säkerligen har etnologer, medicinhistoriker, skogsentreprenörer och kulturgeografer lika mycket att tillföra forskningen kring en tandvårkstall som arkeologer och biologer.

Skog och Historia projektet är långt ifrån fulländat, men det jämtländska ordspråket summerar dagens kulturmiljövård:

Skit te kär som int gör hädda åt för sig.

I fri översättning betyder detta att det är en dålig karl som inte ens försöker. Man måste få göra misstag för att få utvecklas – huvudsaken är att man försöker och gör sitt bästa.

LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor:

Bilaga till statsskogsutredningen. 2002.03.27. Staten som skogsägare med föredömlig kulturmiljöförvaltning.

Gunnarsson, R. Fenomenologi. I: www.infovoice.se/fou/bok/kvalmet/10000009.htm Webben senast uppdaterad 2002.01.05.[läst 2004.11.14].

Regeringens proposition 1998/99:114. Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål.

Regeringens skrivelse 2001/02:173. En samlad naturvårdspolitik.

Regeringens skrivelse 2003/04:39. Uppföljning av skogspolitiken.

Riksantikvarieämbetets informationshäfte (#1): *Kulturspår i skogen – värda att vårda. Om skogsbrukets ansvar för skogens kulturmiljö.*

Riksantikvarieämbetets informationshäfte (#2): *Skog & historia. Vägen till kulturarv i skogen.*

Riksantikvarieämbetets informationshäfte (#3): *Levande skogar – miljömål för kulturarvet.*

www.ne.se [läst 2004.12.14].

www.raa.se [läst 2004.11.10].

www.svo.se [läst 2004.11.10].

Intervjuer:

(alla namn fingerade)

Namn: Carl

Yrke: Tjänsteman, Riksantikvarieämbetet.

Kön: Man.

Födelse- och uppväxtort: Storstad.

Intervjudatum: 10 november, 2004.

Plats för intervjun: Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Namn: Carin

Yrke: Tjänstekvinna, Riksantikvarieämbetet.

Kön: Kvinna.

Födelse/uppväxtort: Landsbygd.

Intervjudatum: 10 november 2004

Plats för intervjun: Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Namn: Conny
Yrke: Tjänsteman, Riksantikvarieämbetet.
Kön: Man.
Födelse/uppväxtort: Landsbygd.
Intervjudatum: 16 november 2004
Plats för intervjun: Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Namn: Rolf
Yrke: Arkeolog, Östersund
Kön: Man
Födelse/uppväxtort: Landsbygd.
Intervjudatum: 23 november 2004
Plats för intervjun: Rolfs arbetsplats, Östersund

Namn: Rikard
Yrke: Arkeolog, Östersund.
Kön: Man.
Födelse/uppväxtort: Landsbygd.
Intervjudatum: 24 november 2004.
Plats för intervjun: Rikards arbetsplats, Östersund.

Namn: Rebecka
Yrke: Etnolog, Östersund.
Kön: Kvinna.
Födelse/uppväxtort: Landsbygd.
Intervjudatum: 24 november 2004.
Plats för intervjun: Via email.

Namn: Leif
Yrke: psyksjuksköterska
Anknytning: Skogsägare
Kön: Man
Födelse/Uppväxtort: Landsbygd
Intervjudatum: 25 november 2004
Plats för intervjun: Hemma hos Leif.

Namn: Lennart
Yrke: psykoterapeut
Anknytning: Skogsägare
Kön: Man
Födelse/uppväxtort: Mellanstor stad.
Intervjudatum: 25 november 2004
Plats för intervjun: Hemma hos Lennart.

Namn: Lars
Yrke: Skogsentreprenör
Kön: Man
Födelse/uppväxtort: Landsbygd.
Intervjudatum: 26 november 2004
Plats för intervjun: Hemma hos Lars.

Tryckta källor:

- Aronsson, M. & Andersson, R. 2004. *Biologiska kulturarvet*. Skogsstyrelsens förlag. Jönköping.
- Bonniers svenska ordbok*. 1991. Sjögren, A. (red.). Ytterlids Sätter AB. Falkenberg.
- Berger, P. L. & Luckman, T. 1998. *Kunskaps sociologi*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Birnbaum, D. 1996. Den andre och tiden. Om alternitet och närvaro i Husserls filosofi. I: Orłowski, A. & Ruin, H. (red.). *Fenomenologiska perspektiv. Studier i Husserls och Heideggers filosofi*. Thales. Stockholm.
- Blomkvist, N. 1992. Att läsa historien i landskapet. I: Blomkvist, N (red.). *Kulturmiljö - Historien i landskapet*. Berlings. Arlöv.
- Fredriksson, C. 1997. Ursäkta, var är skogen? Konsumptionslandskapets kulturella konstruktion. I: Saltzman, K. & Svensson, B. (red.). *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Fingraf AB. Södertälje.
- Frykman, J. 2003. Between History and Material Culture. I: Frykman, J. & Gilje, N. (red.). *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press. Lund.
- Frykman, J. & Gilje, N. (red.). 2003. Being there. An introduction. I: *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic academic Press. Lund.
- Gazin-Schwartz, A. & Holtorf, C.J. 1999. *Archaeology and folklore*. Routledge. London.
- Gerholm, L. 1985. *Kulturprojekt och projektkultur. En fallstudie av en kulturpolitisk försöksverksamhet*. Liberförlag. Malmö.
- Gerholm, L. & Gerhom, T. 1989. Om kultur inte fanns så skulle man behöva uppfinna den. I: *Nord Nytt* 37, s. 8 – 16.
- Gren, L. 1994. Impulser till att söka historiekällor i landskapet. I: Jensen, R. (red.). *Odlingsmark och fångstmark. En vänbok till Klas-Göran Selinge*. Riksantikvarieämbetets förlag. Stockholm.
- Hansen, K. 2003. The Sensory experience of Doing Fieldwork. I: Frykman, J. & Gilje, N. (red.). *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press. Lund.
- Hornborg, A. 1997. Landskapet som 'text'. Några funderingar kring ett stycke svensk skärgård. I: Saltzman, K. & Svensson, B. (red.). *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Fingraf AB. Södertälje.
- Lorimer, F. 2003. Stories of Strangers around the Fire. I: Frykman, J. & Gilje, N. (red.). *Being there. New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press. Lund.

Nilsson, S. 2003. *Kulturens nya vägar. Kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*. Polyvalent AB. Malmö.

Orlowski, A. & Ruin, H. (red.). 1996. *Fenomenologiska perspektiv. Studier i Husserls och Heideggers filosofi*. Thales. Stockholm.

Saltzman, K. 1997. En stilla och enfallig landsbygd. Konsten att beskriva ett vanligt landskap. I: Saltzman, K. & Svensson, B. (red.). *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Fingraf AB. Södertälje.

Saltzman, K. & Svensson, B. (red.). 1997. *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*. Fingraf AB. Södertälje.

Schnell, J-B. 1992. Hur vi kan skydda och vårda våra kulturmiljöer. I: Blomkvist, N. (red.). *Kulturmiljö – Historien i landskapet*. Berlings. Arlöv.

Sebald, W. G. 2001. *Austerlitz*. Penguin. London.

Zachrisson, T. 1996. Antikvarierna och andras landskap. I: Burström, M., Winberg, B. & Zachrisson, T. (red.). *Fornlämningar och folkminnen*. Riksantikvarieämbetets förlag. Stockholm.

TRANSKRIBERINGSFÖRKLARING

Intervjumaterialet återges på följande sätt:

D = Dana, intervjuare.

C = Tjänsteman, anställd centralt, vid Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

R = Tjänsteman, anställd regionalt, vid läns museet eller skogsvårdsstyrelsen i Östersund.

L = Skogsägare eller skogsentreprenör, verksam lokalt, från Östersunds kommun.

VERSALER = betoning på ord eller del av ord.

(inom parantes) = kommentarer till transkribering.

Överhoppad rad markerad med * = paus eller tystnad.

Tre punkter... = ej avslutad mening.

/.../ = utelämnad del av citatet.

Bara där det finns anledning att påvisa vilket förhållande informanten har till skogen har informantens titel återgetts.

Följande två påståenden är inte avslutade. Ranka vad du tycker blir de riktigaste/viktigaste avslutningarna, mindre viktiga och så vidare från 1 till 6.
Mest viktigt ger du nummer 1, minst viktigt nummer 6.

Skogen är viktigast för:

- Friluftsliv, jakt, bär, svampplockning etc
- Ekonomiskt syfte
- Rekreation, avkoppling
- Uppbrott av urbana miljöer
- Kulturell förhöjning av boende
- Andligt rum

motivera ditt svar: _____
_____
_____

I skogen tycker jag det är värt att bevara en:

- Stensträng
- Träd med lokala traditioner/berättelser
- Flyttblock med lokala traditioner/berättelser
- Fäbod
- Fångstgrop
- Överväxt timmerkälke

motivera ditt svar: _____
_____
_____

ORDLISTA

Artefakt - Föremål som formats av människa. Ofta i motsats till naturföremål.

Biodiversitet - Detsamma som biologisk mångfald, dvs. rikedom av arter, genetisk variation inom arter samt mångfalden av ekosystem.

Biotoper - Ekologisk term för ett område eller utrymme som karakteriseras av vissa yttre faktorer. Biotopen är den yttre värld i vilken ett visst växt- eller djursamhälle hör hemma, och det är biotopens egenskaper som bestämmer vilket samhälle som kommer att finnas där – dvs. en viss typ av livsmiljö som erbjuder lämpliga villkor (gynnsam temperatur, jordmån, näring m.m.) för vissa organismer att leva i.

Bläckor i träd – Märke, ofta av ungefär en handflatas storlek, på en trädstam, åstadkommet genom att bark huggits bort. Detta gjordes ofta förr för att markera ett visst område, en stig eller dylikt. Nu för tiden kan samma metod användas för att markera ut träd som ska avverkas. Bläckornas ålder går att avgöras genom att räkna årsringarna.

Fornminne - Bevarade rester av föremål, minnesmärken, anläggningar eller lämningar efter andra, vanligen sedan länge, förflutna tiders händelser eller kulturella förlopp.

Fångstgrop - Grävd fallgrop som förr användes för fångst, dels av klövdjur som älg och vildren, dels av rovdjur, främst varg.

Jordkula – Grävd håla i marken, i det här fallet för att sova i under vistelse i skogen.

Kavelbru – Dialektalt för kavelbro: körbana över sank mark, bestående av tätt lagda slanor eller klovar tvärs över två eller flera stockar i vägens riktning. Konstruktionen kan vila på en risbädd.

Kolbotten - Lämning efter en kolmila. Skogskolningen var i århundraden mycket omfattande för den på träkol baserade metallindustrin (järn, stål och koppar) och betydande för Sveriges ekonomi. Stål framställt med träkol var av högsta kvalitet. Milkolningen för järnbrukens hyttor var omfattande ända in på 1940-talet och sysselsatte tusentals kolare. Under kriget användes träkol även för gengasdrift av fordon. I mitten av 1950-talet upphörde nästan all kolning, sedan ny teknik gjort sitt intåg på järnbruken.

Kronologi - Läran om tidsindelning, tidsföljd och tideräkning.

”**Kräka på skogen**” – dialektalt för kossor i skogen.

Kulturminne - föremål av kulturhistoriskt värde.

Lappstubbe – Hög stubbe av gran som huggits ner av samer på vårvintern för att hjälpfodra renarna med skägglav från nedhuggna träd.

Naturskog - skog som bildats och vidmakthålls genom självföryngring och även i övrigt bibehåller naturliga drag i markbildning, växtliv och djurliv, men som ändå inte behöver vara orörd urskog.

Odlingsröse - Stenhög som uppkommer vid stenröjning av odlingsmark.

R-märkt – Ett kulturminne som blivit insatt på den ekonomiska kartan (symboliseras av ett R), och således officiellt blivit ett fornminne.

Stensträng - Benämning på raserad förhistorisk inhägnad. Stensträngar ingår ofta i stora system kring den äldre järnålderns boplatser och gravfält. De har skilt åker och äng från betad utmark och kan bilda fägator från denna mot boplatserna.

Suptall – Tall där man samlats för att ”ta sig ett järn”. Ofta i närhet till dansbana, jaktstuga eller väg. Vid långa resor uppmanades skjutsbonden att stanna vid tallen, pluntan kom fram och supen, kanske flera, togs och hästen fick en stunds vila.

Tandvärkstall - I "tandvärkstallar" har man satt bort sin tandvärk. Vid tandvärk och bölder tog man en spik eller pinne och stack med den i böllden eller vid den sjuka tanden så att det kom blod eller var på den. Därefter hamrade man in spiken eller borrade in pinnen i traktens "tandvärks-" eller "böldträd", som därmed övertog sjukdomen. Dessa träd har ofta blivit stående, eftersom om man fällde trädet riskerade man att överta all den värk etc. som satts bort i trädet.

Kärnved - den inre hårda veden i trädstammen; utgörs av döda vedceller till skillnad mot den omgivande, levande veden, splinten. Kärnved är oftast mörkare och har en lägre vattenhalt än den omgivande levande veden, splinten. Kärnved innehåller hos olika trädslag ofta skilda kemiska substanser. Ofta medför dessa inlagrade ämnen att kärnved är mer motståndskraftig än splint mot biologisk nedbrytning orsakad av vissa svampar och insekter.

Typologi - Inom arkeologin en metod för relativ tidsbestämning. För att kunna ordna forntida artefakter i relativ kronologisk ordning utgick man från antagandet om ett nära samband mellan föremålens likhet och närhet i tid.

Urskog - Skog utan spår av människors ingrepp, dvs. skog som är helt orörd av människan och som därför innehåller träd av alla storlekar och även döda organismer under nedbrytning.

Älggrop/ älgröppar – Dialektalt namn för fångstgropar: grävd fallgrop som förr användes för fångst, dels av klövdjur som älg och vildren, dels av rovdjur, främst varg.

Alla definitioner kommer från www.ne.se, Bonniers svenska ordbok, Biologiska kulturarvet samt från informanterna själva.